

Hallå!

Om telefonens första tid i Sverige

Jan Garnert

HISTORISKA MEDIA

Norrbrö med telefontornet och telefonrådar i bakgrunden. Detalj av foto från början av 1890-talet.

Telefonister

Om telefonrådarna kan ses som telefontätets artärer och vener så låg hjärtat i systemet under telefontornet i den stora *apparatsalen*. Här satt telefontätets arbetare, telefonisterna, som vid sina växelbord förverkligade samtal genom att koppla samman abonnenter med varandra. Telefonisterna var det tekniska systemets främsta aktörer; dess fotfolk och frontsoldater. Av alla de som arbetade i Allmänna Bolaget, från direktören till springpojken, var det bara telefonisterna som ständigt konfronterades med abonnenterna och inför dem representerade bolaget.

Apparatsalen var 110 fot lång, alltså ungefär 33 meter, och den upptog hela översta våningen i Allmänna Bolagets nya byggnad. Längs de båda långväggarna stod 24 multipelbord, varav inledningsvis 20 var inkopplade, och framför varje multipelbord satt en eller två telefonister. Då en abonnent ringde upp telefonstationen föll en klaff ner framför telefonisten och den uppringandes nummer blev synligt. Telefonisten sade då sitt ”halloh!” och abonnenten uppgav vilket telefonnummer som önskades. En nyhet som infördes när centralstationen öppnades var att abonnenterna alltid måste uppges den begärda abonnentens nummer, inte bara dennes namn. Det hade helt enkelt blivit omöjligt för telefonisterna att hålla varje enskild abonnents nummer i huvudet.¹⁸⁴

Antalet telefonister hos Allmänna Bolaget hade i december 1886 varit 102, men sjönk 1887 till 82 då stationen vid Gamla stan stängdes och den nya centralstationen öppnades. Året därpå hade Allmänna Bolaget vid årets slut 90 telefonister i sin tjänst och av dessa arbetade åtta vid stationen på Södermalm. Stationen vid Urvädersgränd behölls även efter 1887 på grund av trängseln i luftrummet över Gamla stan. Det hade helt enkelt visat sig omöjligt att ”från denna stadsdel kunna

till norr öfverföra ett så stort knippe som 500 trådar” till huvudstationen.¹⁸⁵

Telefonistyrket var eftersökt. Få slutade sin tjänst, många arbetade i årtal för Allmänna Bolaget. I början av 1889 låg över 300 ansökningar om arbete som telefonist hos bolaget. En telefonist tjänade då 50 kronor per månad och arbetade i skift. Varannan dag varade arbetstiden från kl. 08 på morgonen till 12 på dagen för att sedan fortsätta mellan kl. 15 och 18. Varannan dag sträckte sig arbetstiden från kl. 12 till 15, med fortsättning samma dag från kl. 18 till 22. Var femte natt arbetade telefonisterna natt från kl. 22 till 08 morgonen därpå, med något lönetillägg, åtföljt av 1,5 dags ledighet.¹⁸⁶

Varje telefonist hade 100 abonnenter och multipelsystemet möjliggjorde för varje enskild telefonist att koppla samman någon av dessa abonnenter med vilket som helst av samtliga nummer i telefonnätet. Med andra ord hade bolaget uppnått en snabbare samtalsförmedling utan att behöva öka antalet telefonister.

Under 1886 hade i genomsnitt 18 222 samtal om dagen förmedlats vid Allmänna Bolagets telefonstationer. Den nya stationen och dess multipelbord förenklade nu expedieringen av varje samtal. 1889 hade antalet samtal per dygn ökat till i genomsnitt 30 000 om dagen och 500 om natten.¹⁸⁷

Om de här uppgifterna ger viss uppfattning om telefonisternas arbetssituation, så framträder ett annat slags bild av deras arbete och deras personligheter när man systematiskt sammanställer nyckelord från de artiklar om telefonister som publicerades på 1880-talet i tidningar, tidskrifter och årsböcker av olika slag.¹⁸⁸ En sådan ordlista skulle lyfta fram epitet och beskrivningar av telefonisterna som: raska flickor, unga damer, telefonfröknar, våra små telefonfröknar, den snälla telefonfröken, levande maskiner och qvinliga biträden.

De hade: de starkaste nerver, goda ögon och kvicka fingrar,

Telefonister vid Norra Vasas telefonstation, 1897.

unga läppar, små söta, röda läppar samt milda, klara stämmor som åstadkom de ”qvinligt mjuka hallåropen” och ett ständigt upprepat ”klart till”.

De karakteriserades av: älskvardhet, uthållighet, oegen nytta, påpasslighet, vakenhet och självförsakelse.

Arbetet som telefonist innebar att sitta i ett ständigt surr och att ”ständigt mottaga nya nummer, sammankoppla och växla”. Telefonisternas arbete var: oerhört enformigt, nervretande, otacksamt, föga inbringande och – eftersökt.

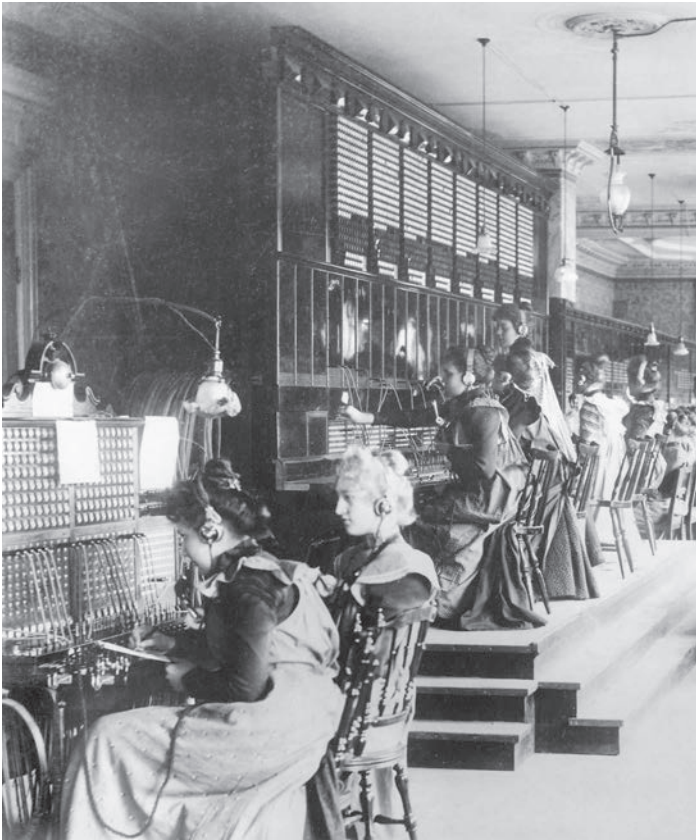
Några lika närgånget granskande eller värderande beskrivningar av andra yrkesgrupper vid Allmänna Bolaget, Telegrafverket eller Bellbolaget finns inte. Jag har bara lyckats hitta några få omdömen om personliga egenskaper hos telefonföretagens ingenjörer, linjearbetare, direktörer och andra kategorier. De exemplen utgörs främst av några fiktiva små berättelser, på vers eller prosa, om kvinnor som faller för sti-

Telefonister i Stockholm. Illustration av Gunnar Widholm i *Figaro* 1 maj 1913.

liga telemontörer som arbetar med ledningsdragning på hustaken.

Orsaken till telefonisternas utsatthet för omdömen kan man fundera över. Den mest uppenbara, kan det tyckas, hängde samman med att det var just telefonisterna som abonnenterna stän-

Telefonister vid Östermalms telefonstation, Nybrogatan 30, i Stockholm. Detalj av foto.

digt kom i kontakt med. Telefonistens ord och tonfall kunde vid den röstkontakten ges gestalt, och ända sedan telefonens första tid i Sverige har telefonisternas röster förknippats med personlighet och personliga egenskaper.

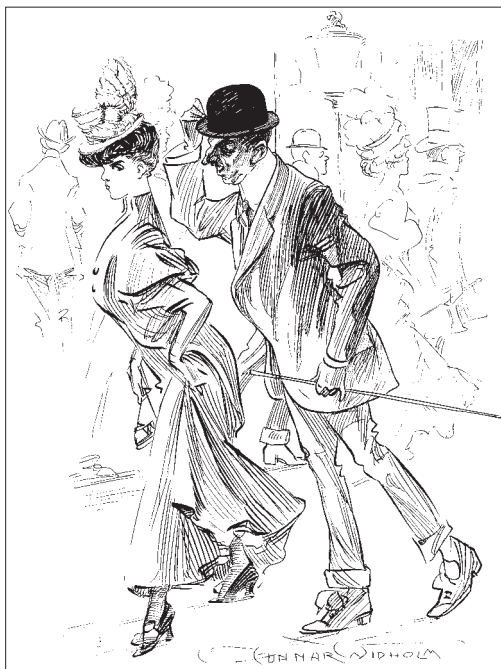
Därtill var telefonisterna kvinnor med betjänande arbets-

uppgifter, vanligen gentemot representanter (abonnenter) för socialt och ekonomiskt sett starkare grupper i samhället. Telefonist hade varit ett kvinnoyrke från Bellbolagets första dag 1880, men de som till en början rekryterades skulle därtill ha en bildad bakgrund. Tanken var att de skulle kunna bemöta abonnenterna med den takt och den ton som abonnentens sociala ställning kunde fordra. I de första reportagen från Bellbolagets telefonstation kallas telefonisterna inte heller för telefonfröknar, utan för ”unga damer”, ”telefonens medhjelparinnor” eller ”assistenter med uppgift att sköta konversationen med abonnenterna”.¹⁸⁹

Också vid det stockholmska Bellbolagets systerbolag i Kanada betonades på 1880-talet vikten av att telefonisterna bemötte abonnenterna hövligt. De flesta abonnenter var affärsmän och ledorden artighet och disciplin skulle därför, enligt bolagets policy, prägla telefonistens arbete. En av företagets chefer menade: ”Misstag går måhända att överse med, men bristande hövlighet är en förseelse som ej kan ursäktas. Abonnenter förlåter mångahanda om telefonisten är osvikligt artig och trevlig [...] och det torde vara helt uppenbart att det är av yttersta vikt att enbart anställa bildade och belevade telefonister.” Tilläggas kan att man i Kanada hade dålig erfarenhet av manliga telefonister. Männerna underordnade sig till skillnad från kvinnorna inte lika gärna disciplin. Dessutom var kvinnliga telefonister ”raskare att såväl ta emot som att koppla samtal, och är i regel hederligare och samvetsgrannare än män”, enligt ett dokument från 1887.¹⁹⁰

Att en rad manliga skribenter i 1880-talets Sverige tillät sig förära telefonisterna de ovan redovisade epiteterna, kan alltså förstås även kulturellt utifrån telefonisternas underordnade ställning, inte bara klassmässigt utan också som kvinnor i tjänande ställning. Telefonisterna utgjorde visserligen i en mening det tekniska systemets nav och hjärta. Å andra sidan var

”Herrn: Hvarför svarar ni mig inte – nå men så svara då – Eller är kanske fröken anställd vid telefon?” Original till skämtteckning av Gunnar Widholm, publicerad i *Kasper*, nr 30, 1908.

de också systemets pigor, med enda uppgift att invänta och verkställa andras önskningsar. I likhet med andra yrken som saknar exklusivitet och som innebär att hjälpa, vårda sig om andra och finnas till hands eller betjäna andra med både teknisk eller annan yrkeskompetens och empatisk förmåga var telefonistens arbete dubbelt utsatt. Dels stod de i skottgluggen för andras omdömen eller godtycke, dels var deras arbete lågt avlönat. Utifrån kriterierna ovan definierades telefonistens arbete tidigt som passande för kvinnor.

Till teknikens paradoxer hör, kan det tilläggas, att telefonisten i en mening satt otillgänglig för eventuella attacker mot sin person, osynlig som hon var och med makt att kunna bestraffa bryska eller knölaktiga abonnenter med till exempel ohörsamhet, felkopplingar och medvetet utförda bortkopplingar av samtal. Mer eller mindre godmodiga skämtteckningar och skämthistorier om telefonister och deras sätt att sköta sitt arbete har följt yrket i pressen genom åren.¹⁹²

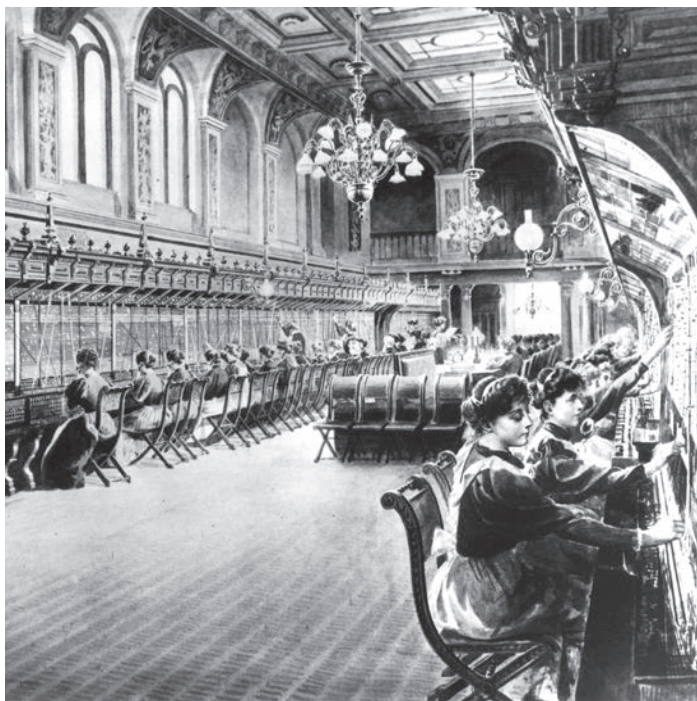
Telefontornet och teknikförståelsen

Om telefonisterna var en gestaltning av telefonsystemet som alla hörde men ingen såg, så blev telefontornet på sin höjd över staden en materiell och överallt synlig symbol för telefonin.

Allmänna Bolagets nya centralstation hade under stor pompa och ståt invigts den 12 juli 1887. På morgonen den dagen vajade hundratals flaggor och vimplar från telefontornet och huvudentrén var prydd med girlanger och andra dekorationer. Försedd med 20 inkopplade multipelbord om 200 linjer vardera var den nya stationen världens då största telefonstation. Växelborden hade tillverkats av LM Ericsson. Till centralstationen hade då redan ledningarna från de gamla telefonstationerna på Norr och i Gamla stan dragits in. Allmänna bolaget hade på invigningsdagen sammanlagt 3 786 anslutna abonnenter.¹⁹³

Strax efter klockan tre på eftermiddagen anlände Oscar II, prins Eugen och den siamesiske prinsen, alla med sina respektive uppvaktningar. Närvarande vid invigningen var också statsminister Themptander, civilminister von Krusenstjerna, Stockholms överståthållare af Ugglas och flera medlemmar av den diplomatiska kåren i Stockholm.

Invigningen ägde rum i apparatsalen, dagen till ära mattbe-

Apparatsalen vid Allmänna Bolagets telefonstation vid Malmskillnadsgatan 30. Illustration från 1896.

lagd. De högtidsklädda telefonisterna sjöng där ”folksången”, det vill säga *Du gamla, du friska*, ackompanjerade av Andra livgardets musikkår, och därefter utbringades leverop för konungen och fanfarer ljud. Telefonisterna, som stod invid sina växelbord, öppnade sedan stationen för telefonering på ett tecken från direktör Cedergren.

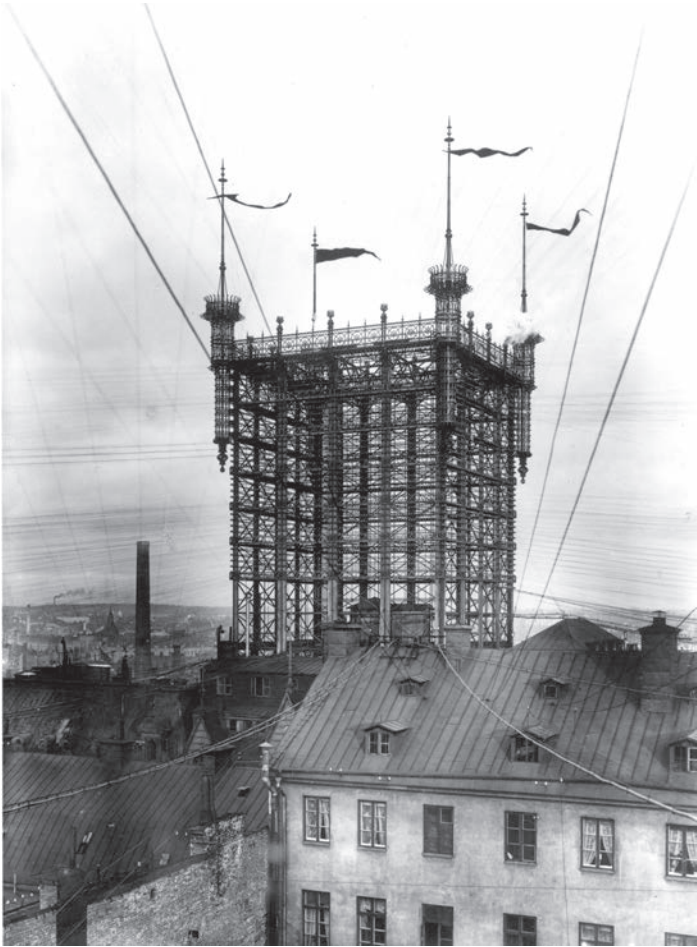
De inbjudna gästerna fick sedan tillfälle att både se och lyssna till telefonisternas arbete. De kunde också, i ett av rummen en trappa ner, via telefonledningar få lyssna till sång som

framfördes ”på Alhambra af fröken Dagmar Bosse, fiolmusik från Marieberg af Tor Aulin samt pianospel från Stallmästaregården af Emil Sjögren.”¹⁹⁴ Invigningen fortsatte på kvällen, då en folkmassa samlats på gatan utanför. Gästerna åt en festmåltid och högtidstal avlöste varandra innan balen började och dansen trädde.

Svenska Dagbladet skrev denna dag att: ”Sverige är icke längre blott jernets och punschens land, utan ock telefonens.” I tidningar och annan press blev ”palatset” eller ”telefonpalatset” en gängse beteckning för den nya centralstationen. *Aftonbladet* konstaterade att ”fördelarna” med att ha allt koncentrerat till en stor ”centralstation äro påtagliga. Medan man här i Stockholm inte behöfver vänta mer än 10 à 15 sekunder på sammankopplingen, får man deremot i utlandets större städer vänta ända till samma antal minuter.”¹⁹⁵

Den gigantiska ställningen ovanpå den nya stationsbyggnaden var ett nödvändigt byggnadsverk i sig själv och kallades fram till rivningen 1953 allmänt för telefontorn. Byggnaden väckte från första början debatt och beskrevs eller kommenterades i media. Den mest målande skildringen fick tornet tveklöst av Claes Lundin 1890:

en hög, fantastisk byggnad, ett torn som är olikt alla andra torn, som ser spöklikt ut i mörkret och ej håller vid dager är synnerligen tilltalande. Spöktorn är det dock minst af allt. Det är ett nutidsverk för den praktiska nyttan, något af den mest reela realitet, och bekymrar sig därför icke om sköna former. Det är Stockholms mest kännetecknande byggnad, djärf och styf i sitt uppåtsträfvande, obekymrad om hvad etiketten har att invända, viss på att han är fullt berättigad att stå där och täfla med stadens kyrktorn, mäktig och betydande såsom en medlare för det muntliga ordet mellan skilda trakter.

Telefontornet vid Malmskillnadsgatan 30, foto 1908.

Tor Hedberg skrev 1887 att centralstationens vackra fasader ”skämmas onekligen af det höga jerntornet”.¹⁹⁶ *Aftonbladet* ansåg året därpå att tornet var en ”vanprydna för samhället”.¹⁹⁷ Allmänna Bolaget självt däremot kallade 1887 telefon-tornet helt neutralt för en ”större ställning för telefontrådar”. Men det var möjligen en benämning som förekom enbart i Allmänna Bolagets språkbruk.¹⁹⁸ *Stockholms Dagblad* försåg telefонтornet med epitetet ”Babelstornet”, syftande på *Bibels* berättelse i Gamla testamentet om mänsklighetens språkförbistring.¹⁹⁹ *Aftonbladet* titulerade 1889 tornet med formuleringen ”vårt Eiffeltorn”, det var samma år som Eiffeltornet stod färdigt i Paris. *Nya Dagligt Allehanda* kallade 1891 kort och gott tornet för ”det stora jernskelettet vid Malmskillnadsgatan”.²⁰⁰ I kalendern *Nornan* konstaterade en icke namngiven skribent 1888 att tornets ”klumpiga jettmassa är synlig öfver hela staden. Vackert är det ej – tvärtom – men ingen stockholmare vill vara det förutan, äfven om man önskade det i en annan form.”²⁰¹

1923 konstaterade slutligen Ragnar Josephson att ”liksom alltid ett samhälles egenartade liv på ett eller annat sätt kommer till arkitektoniskt uttryck, hade även detta kommunikationssystem fått sitt monument i det år 1887 färdigbyggda telefонтornet, stadens då högsta profana byggnadsverk, som övertagit det gamla vårdtornets roll att från Brunkebergshöjdens krön behärska stadssiluetten”.

Då telefонтornet till sist revs, efter en brand 1952 i byggnaden under tornet, hade det sedan länge förlorat sin teletekniska funktion. Vad som återstod på 1950-talet var bara den karakteristiska siluetten som efterhand blivit välbekant för många generationer stockholmare. En tid efter rivningen skrev Per Wästberg: ”Telefontornet revs och förlusten kändes svår, ty denna onödiga byggnad var också stadens mest fantastiska, intill överklighet bisarr.”²⁰²

Telefontornet vid Malmskillnadsgatan 30 i vinterskrud.

Med telefontornets rivning försvann också en symbol för den historiska process då en rad påtagliga samband mellan tekniken och dess praktiska användningar upphävdes. Relationen mellan teknik och funktion, som fram till slutet av 1800-talet ofta varit visuellt åskådlig, ersattes successivt av en abstrakt, intellektuell förståelse av tekniska orsakssammanhang. Samma abstraktionsprocess ägde rum ungefär samtidigt inom så många områden av vardagslivet att det sena 1800-talet framstår som tidpunkten för ett historiskt brott vad gäller teknikförståelse.

Så fanns till exempel inte längre något förnimmelbart samband mellan energiproduktion och matlagning för de stock-

holmare som mot slutet av 1800-talet fick tillgång till moderniteten gasspis i sina kök. Det krävdes i stället en intellektuell förståelse för att inse sambandet mellan gasverket vid Klara sjö och kastrullen på spisen som värmdes av gaslågan i en annan stadsdel. Kontrasten var stor mot vedspisens handfasta pedagogik, som innebar att den som ville laga mat måste ha huggen och kluven torr ved som tänds, brinner, hettar upp järnplattorna och ger värme nog att tillaga maten.

Lika intellektualiserande var elkraften. Alla tidigare energiformer, alltifrån muskelkraft till ångmaskiner, hade en gemensam minsta nämnare. Energin alstrades i anslutning till den plats och den verksamhet där den skulle användas. På väderkvarnens och vattenhjulets tid var det uppenbart för minsta barnunge att det var vinden som fick kvarnvingarna att röra sig och att det vatten som dämades upp i en damm och via en ränna forsade mot ett vattenhjul kunde få hjulet att gå runt och vattenkvarnens stenar att mala. Tekniken var möjlig att begripa genom att man tittade på anläggningen.²⁰³

Med elektriciteten och dess trefasteknik förändrades efter 1893 bilden sakta men säkert. Det visuella sammanhanget mellan energiproduktion och energianvändning bröts när kraften nu kunde genereras i ett kraftverk beläget kanske fem eller femtio mil från den plats där elektriciteten skulle utnyttjas. Varken de elektriska ledningarna eller de elektriska vägguttagen röjer något förnimmelsebart samband mellan orsak och verkan.

Litterärt värtaligt har Artur Lundkvist i *Färdas i drömmen och föreställningen* uttryckt en känsla av obegriplighet inför elektriciteten: ”En yngling kom på cykel till handelsboden och höll en plåtkanna i handen som rymde fem liter fotogen [...] en yngling kom cyklande med denna kanna i handen och visslade lite utmanande, återvände lagom i skymningen för att fylla på fotogen på lampan och tända den, medan han förundrade sig

med tanke på det elektriska ljuset, en ledning där ingenting rann utom den osynliga strömmen som stod där tillreds, bara att vrida eller trycka på en strömbrytare och ljuset fanns där i samma ögonblick oförklarligt som ett underverk, men undret avtrubbades genom själva ordet elektricitet, ingen visste vad elektricitet var, bara att den kunde framställas och användas, fanns inte och fanns ändå, en osynlig kraft ur intet, en början till verklighetens övervinnande och försvinnande –”²⁰⁴

Men de parallellt pågående tekniska och mentalitetshistoriska förändringarna handlade inte i första hand om att samhället blev *mer* tekniskt. En för sin tid avancerad teknik-användning liksom en ständigt pågående teknisk utveckling och förändring har alltid varit mer eller mindre intensiv, utan den vore vi inte människor. Vad som accelererade från och med det sena 1800-talet var att stora tekniska *system* och *nätverk* alltmer började prägla fler och fler områden av det sociala livet, såväl i arbetet som i det offentliga rummet, i det privata livets intima sfärer likaväl som i samhällsliga institutioner av olika slag. De tekniska systemens ökande betydelse i samhället decennierna före sekelskiftet 1900 var också genombrottstiden för modern ingenjörskonst.

Modernitetens nya tekniska system bidrog till en mer abstrakt förståelse av tekniken i samhället. Elektrotekniken och alla dess elektriska tillämpningar blev därtill den teknologi som snart ingick som grundbult i praktiskt taget alla andra tekniska system i samhället. I själva verket har elektricitet alltsedan 1870-talet varit ett oundgängligt begrepp för en förståelse av social, kulturell och ekonomisk förändring och dynamik.

En som tidigt anade en sådan utveckling var författaren Jules Verne. Han hade nog blivit rejält förvånad om han kunnat se den betydelse elektriciteten har i dagens värld. I och för sig lät han i en av sina romaner en galen ingenjör visionärt

förutsäga att elektriciteten var den kraft som en dag skulle bli ”själen i den industriella världen”. Vernes roman, *Ingenjör Roburs luftfärd*, utkom på svenska 1887.²⁰⁵ Men Roburs ord om elektriciteten har drygt 100 år senare rimligen överträffat även Vernes mest långtgående tankar om elkraftens betydelse i samhället.

Central i denna process, då dittills tydliga kopplingar mellan teknik och funktion blev oklara, var den *samtalets industrialisering* som blev möjlig med teleteknik och elektricitet i förening. Med industrialisering menar jag i det här sammanhanget att människors samtal exploaterades och infogades i ett stort sociotekniskt system. Jag använder begreppet analogt med Eva Jakobssons användning av ordet i hennes *Industrialisering av älvar*. Där skriver Eva Jakobsson om hur naturens flödande vatten i älvarna exploaterades för att ge råkraft till vattenkraftverkens turbiner och generatorer, som i sin tur förser samhället med elektrisk kraft. I och med detta upphörde älven att vara natur, i ekologisk mening, och inlemdes som en del i ett tekniskt system. De strömmande vattnen hade industrialiserats.²⁰⁶

Med teletekniken inlemdes också det mänskliga talets och samtalets naturliga förutsättningar i ett tekniskt system. Produkten som genererades, så att säga, var nya samtalsmöjligheter. Både de strömmande vattnen och människors naturliga ordflöde frigjordes därmed från att ha sina biologiskt sett naturliga förutsättningar och leddes via ett tekniskt system in i nya banor.

Det mänskliga samtalet blev nu en uppenbar angelägenhet för politiska, ekonomiska och andra samhälleliga aktörer. I ett samspel, vars förutsättningar varierade från land till land, formade dessa krafter nya förutsättningar och regelverk för det mänskliga samtalandet. Resultatet blev *telefonens tid*, med nya sociala och kulturella möjlighetsvillkor, och med telekom-

operatörer (för att använda en anakronism) som agerade inom ett verksamhetsfält som före teletekniken knappast ens kan ha föresvävat politiker och företagare i deras vildaste tankar. Med telefonen hade det blivit möjligt att göra människors behov av samtal till en affärsverksamhet med långt viktigare implikationer än gamla tiders bud. Man kan också notera att sambandet mellan industrialisering och storskalighet också går att urskilja på telefonins område. Om Bellbolagets relativt småskaliga och socialt sett exklusiva verksamhet betecknas som hantverksmässig, så införde Allmänna Bolaget storskaligheten och gjorde telefonisterna till arbetarklass.

När telefonsamtalen väl blivit en social realitet framstod de knappast längre som någon orimlighet. Däremot måste de ha tett sig obegripliga, i den meningen att de är ofattbara för människans sinnen. Teletekniken blev ett i raden av nya tekniska system vars sätt att fungera måste accepteras intellektuellt, utan att vi med våra sinnen kan förnimma något av själva tekniken. Visserligen var det ingen ny mänsklig erfarenhet att kunna höra röster tala utan att man kan se den som yttrar sig eller att kunna samtala med röster ur intet. Det var bara det att före telefonen hade sådana erfarenheter främst förekommit i drömmen, i samband med sjukdomstillstånd, religiösa upplevelser eller i mytologiska berättelser: "Över hela världen hördes gudar, djävlar och änglar tala uppifrån himlen, men inte vanliga dödliga".²⁰⁷

Om teletekniken gäckade sinnena genom att finnas och brukas men utan att synas eller på annat vis förnimmas, så gestaltades den ändå konkret på flera vis. Själva telefonapparaterna med sina ringsignaler och sladdar var den enda delen i det tekniska systemet som varje telefonpratare själv kom i direkt kontakt med. Telefonrådarna representerade mer subtilt själva möjligheten till telefonsamtal. Telefonrådar blev kanske just därför den metafor som i författarens och diktares

bildvärldar återkommande fick gestalta människors band till varandra, på gott och ont.

Välkända är till exempel Strindbergs ord 1901 i dramat *Påsk*: ”hör du att det sjunger i telefonrådarne [...] när människorna förtala varandra”. En klassisk text är också Carl Sandburgs dikt om en telefonråd, publicerad 1916.²⁰⁸ Hos Sandburg beskrivs telefonråden sig själv:

Natt och dag jag sjungande susar och brummar:
 det är kärlek och krig och pengar; det är striden
 och tårarna, arbetet och behoven,
 död och mäns och kvinnors skratt går genom mig,
 talets forslare,
 droppande i regnet och vätan, torkande i dagningen
 och solskenet,
 en kopparråd.

Vladimir Majakovskijs vilda kärleksdikt *Om det där*, publicerad 1923, utgör ett ytterligare exempel på skönlitterär telefonrådsmetaforik. I Majakovskijs text är det han själv som sitter och trånar vid en telefon. Han vill ringa till Lili, den innerligt älskade, telefonnummer 67-10, och påkallar telefonistens uppmärksamhet. Telefonerna kopplas så samman, via telefonrådar och via kabel, fram genom Moskva, under jord och över jord, tills ord kan utbytas mellan honom och henne: ”Och allting hänger på denna tråd.”²⁰⁹ Josef Kjellgrens ”Bruten isolering” är ett svenskt exempel på telefonråden i lyriken. I dikten från 1933, är det skärgårdsön som fått telefonförbindelse och ”blivit förenad med världen” via ”telefonrådarna / som löper sin långa civilisationstjänst” och genom vilka ”döden, sorgen och alla glädjebudskap / susar hemlighetsfullt / genom landsvägens stolpar”.²¹⁰

Exemplen är från olika decennier och platser. Urvalet av

dem är främst tänkt att exemplifiera tankens och känslans generella tendens till att symboliskt materialisera och i form av ett objekt gestalta idéer, känslor eller upplevelser som berör individen starkt.